

JARI EEROLA

Besedat eli illanistujaiset vepsäläisissä lühüdpajoissa

En mänä mä besedale
ile parad zelonast,
ile siga minun melhišt
eba mittšed besedat.

En mene minä vierailulle
ei ole vihreää pukua
ei ole siellä minun mielitiettyäni
eivät ole minkäänlaiset vierailut.

Tämä runo on poimittu Lauri Kettusen ja Paavo Siron vuoden 1934 Vepsän matkan kielennäytteistä.¹ Runo on tallennettu Noidalin kylästä, joka sijaitsee Venäjällä nykyisen Leningradin alueella. Noidal kuuluu keskivepsäläisiin kyliin.²

Runo kuuluu vepsäläisiin lyhyisiin lauluihin eli *lühüdpajoihin*, joista vepsäläisten keskuudessa käytetään myös nimitystä *tšastuška*. Olen toimittanut vepsäläisistä lühüdpajoista kirjan, jossa on nuotinnettuna sata laulua ääninäytteineen³, ja väitöskirjassani olen käsitellyt lühüdpajojen ja tšastuškojen välistä nimityksellistä suhdetta.⁴ Joskus vepsäläiset käyttävät käsitettä tšastuška siitä syystä, että laulu lauletaan venäjäksi. Joskus kaikista lyhyistä nelisäkeisistä lauluista käytetään nimitystä tšastuška, vaikka laulu laulettaisiin vepsäksi. Myös kirjallisuudessa nimitykset vaihtelevat. Niin tšastuškat kuin lühüdpajotkin ovat perinteisesti olleet nuorison leikki- ja rakkauslauluja.⁵ Kristi Salven mukaan riimilliset lühüdpajot ovat venäläisperäistä lainaa.⁶ Asia on todennäköisesti osittain totta, mutta kuten Salve itsekin huomauttaa, voi venäläislaina olla jäänne suomalais-ugrilai-

1 Kettunen ja Siro 1935, 140.

2 Saressalo 2005, 20–21.

3 Eerola 2015.

4 Eerola 2013, 51–53.

5 Tšistov 1976, 171, 203.

6 Salve 2005, 88.

sesta substraatista.⁷ Lühüdpajot muistuttavat muodoltaan ja perinteiseltä käyttöyhteydeltään suomalaista rekilaulua.⁸ Näitä niin sanottuja riimillisiä kansanlauluja löytyy myös vepsäläisten maantieteellisten lähialueiden kansoilta,⁹ mutta myös monilta muilta kansoilta. Riimillisen kansanlaulun vierasperäisyyttä sekä sitä, kuinka asiaa on käsitelty suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa, ovat tarkastelleet Niina Hämäläinen ja Hanna Karhu artikkelissaan ”Riimillisen laulun asema pitkällä 1800-luvulla”.¹⁰

Artikkelini alussa esiin tuomani laulu on muodoltaan hyvin tyyppillinen lühüdpajo. Siinä on neljä säettä, joista ensimmäisessä ja kolmannessa säkeessä on kahdeksan tavua. Toisessa ja neljännessä säkeessä tavuja on seitsemän. Lisäksi toista ja neljättä säettä yhdistää loppusointu eli riimi, joka ei tässä esimerkissä ole täydellinen. Suomennoksen perusteella laulu kertoo siitä, ettei laulaja halua mennä vierailulle, koska oma mielitietty ei ole paikalla, eikä hänellä ole vihreää pukua. Kielemnäytekokoelman suomenkielinen käännös on lähes suora, sanakirjan mukainen, ja se antaa hyvin laimean ja neutraalin kuvan itse laulun sisällöstä. Esimerkkilaulun syvämpi olemus ei avaudu varsinkaan kulttuurin ulkopuoliselle henkilölle. Laulun esittäjästä ei ole tietoa. On kuitenkin todennäköistä, että se on naisen esittämä, sillä miehellä harvemmin on vihreää pukua. *Melhist* eli mielitietty voi viitata sekä mieheen että naiseen, joten tämän pohjalta ei voi päätellä esittäjää.

Väitöskirjatyöni alkuvaiheessa 2000-luvun alussa ihmettelin usein lühüdpajojen tekstejä ja varsinkin niiden käännöksiä, koska vepsän kielen taitoni oli huono. Laulujen sisällöstä tuntui puuttuvan jotain, ja usein selitin tätä itselleni sillä, etten ymmärtänyt kieltä kunnolla. Kysymyksiä herätti varsinkin se, milloin ja minkälaisissa tilanteissa lauluja yleisesti esitettiin ja kenelle. Tutkimuskirjallisuudessa tekstien kummallisuuksia on selitetty muun muassa sillä, että suuri osa vepsäläisten esittämistä lauluista on käännetty venäjänkielisistä lauluista. Pieni osa käännöksistä on tehty hyvin tai ne on seipitetty suoraan vepsäksi.¹¹ Käännösten seurauksena lauluissa saattaa esiintyä sellaisia sanoja, että esimerkiksi riimitys tai rytmi ei mene aina tyylinmukaisesti. Joskus lauluissa saattaa esiintyä sekaisin venäjää ja vepsää.¹² Venäjän vähemmistökansojen keskuudessa on ollut yleistä, että venäjänkielisiä lauluja on käännetty omalle kielelle.¹³ Asiaa on tutkittu jonkin verran. Esimerkiksi Viktor Lapin on tarkastellut tutkimuksissaan, miten vepsäläisten keskuudessa on esitetty venäjänkielisiä lauluja.¹⁴ Hänen tutkimuksensa pääpaino on siinä, miksi vepsäläiset esittävät juuri tiettyjä venäjänkielisiä lauluja ja minkälaisiksi ne ovat muovautuneet aikojen kuluessa.¹⁵

7 Salve 2005, 107.

8 Asplund 2006, 144–149.

9 Niiranen 2013, 106–107.

10 Hämäläinen & Karhu 2021.

11 Salve 2005, 107.

12 Salve 2005, 108–109, ks. myös 104, kielen mukauttaminen lauluissa.

13 Čistov 1976, 195.

14 Lapin 1977, 1989, 1999.

15 Lapin 1977.

Oma kiinnostukseni laulujen tekstien analyysiin nousi esiin, kun sattumalta luin E. N. Setälän ja J. H. Kalan vepsän kielenäyteaineistosta kertomuksen *Besedale kut kävutas prihäd da devotskad Šimgäres*, jota käyn tarkemmin läpi myöhemmin kappaleessa Beseda juhlaperinteenä.¹⁶ Kertomus on suomennettu ”Kuinka pojat ja tytöt Šimjärvellä illatsuissa käyvät”. Tämän mukaan besedoissa on kyse nuorten naimattomien tyttöjen ja poikien illanviettotraditiosta.¹⁷ Samantapaista traditiota on tavattu myös Venäjällä ja Suomessakin perinne on tunnettu.¹⁸ Esimerkiksi inkeriläisten keskuudessa on käytetty myös *beseda*-termiä.¹⁹

Johan Fornäsin mukaan tekstejä ja kulttuurisia ilmiöitä ympäröivät kontekstit, jotka voidaan ymmärtää erilaisiksi sosiaalisiksi kehyksiksi.²⁰ Beseda on tässä eräänlainen sosiaalinen kehys, joka toimii mahdollisesti myös laulujen lähteenä. Kontekstin löytäminen ei välttämättä ole helppoa varsinkaan kirjoitetusta tekstistä, jossa ei ole mainintaa esittäjästä, tilanteesta tai tavasta, jolla laulu tai runon teksti on esitetty. Kati Kallio on käsitellyt väitöskirjassaan kontekstin käsitettä erityisesti laulukulttuuriin rinnastettuna.²¹ Artikkelini yhteydessä voidaan puhua laulukontekstista eli sosiaalisesta tilanteesta, jossa tai jota ennen laulua on laulettu. Artikkelini alussa esiintuomastani laulusta löytyy kuitenkin viite yhdenlaiseen kontekstiin, besedoihin eli illanistujaisiin. Toisaalta laulun suomenkielinen käännös johtaa harhaan siinä mielessä, että käännöksessä mainitaan sana vierailu. Onko niin, että kääntäjä ei ole ollut tietoinen beseda-sanana illanistujaismerkityksestä tai hän ei ole nähnyt tarpeelliseksi tuoda sitä tässä esiin? Onko laulajalta kysytty tallennustilanteessa beseda-sanana merkityksestä? Onko tässä laulussa ollutkin kyseessä vierailu? Riho Grünthalin kirjoittamassa *Vepsän kielioipissa* esiintyy käsite *bese-doid*. Hän on suomentanut käsitteen vierailuksi.²² Näissäkin esimerkeissä vierailu on mahdollista kääntää myös illanistujaisiksi. Asiaan liittyy paljon kysymyksiä, joihin on vaikea löytää enää vastauksia. Jos laulun tekstiä tarkastellaan rinnastaen se Setälän ja Kalan tallentamaan kuvaukseen besedoista,²³ laulu saa erilaisen merkitysvivahteen. Laulua ei välttämättä olekaan esitetty besedoilla vaan nuorten naisten keskinäisissä tapaa-misissa, joissa besedat ovat saattaneet olla tärkeitä laulujen aiheita.

Olen tutkinut vepsäläisten musiikkiperinnettä vuodesta 2000 lähtien ja tehnyt tähän liittyen yhteensä kahdeksan kenttämätkaa vuosina 2000–2003, 2014 ja 2016. Vuosien 2000–2001 aikana tein kenttämätkoja lähinnä keskivepsäläisten asuinalueille ja vuonna 2002 etelävepsäläisiin kyliin. Vuoden 2003 kenttämätkani puolestaan suuntautui kes-

16 Tunkelo 1951, 327–330.

17 Eerola 2020.

18 Čistov 1976, 196–197; Olson & Adonyeva 2012; Eerola 2020.

19 Sarmela 2007, 285.

20 Fornäs, 1998, 73.

21 Kallio 2013.

22 Grünthal 2015, 336–337.

23 Tunkelo 1951, 327–330.

kivepsäläisten itäisiin kyliin.²⁴ Vuonna 2014 kiersin vepsäläisen Nikolai Fominin kanssa lähestulkoon kaikki vepsäläisten asuttamat alueet. Vuoden 2016 kenttämatkani suuntautui pohjoisvepsäläisten asuinalueille eli Äänisen länsirannalle, jossa vietin aikaa viikon verran. Oppaanani toimi Marina Zarubalova.

Kenttämatojen aikana en ole kertaakaan päässyt osallistumaan illatsuihin eli besedoihin, mutta niitä vastaavissa kyläjuhlissa olen ollut mukana muutamia kertoja esimerkiksi keskivepsän alueella sijaitsevassa Vilhalin kylässä vuonna 2002.²⁵ Olen tehnyt kaikki kenttämatkani kesäaikaan, ja besedoja on vietetty yleensä syksystä alkaen. Tämä on yksi mahdollinen syy siihen, etten ole päässyt osallistumaan vastaavanlaisiin juhliin. Besedojen vieton on myös katsottu loppuneen jo useita kymmeniä vuosia sitten. Vilhalin kylän juhlissa olivat venäläiset ammattimuusikot viihdyttämässä ja ihmiset puhuivat yleisesti venäjää. Vepsää puhuttiin vain virallisen osuuden aikana, jossa kerrottiin kylän toiminnasta ja palkittiin koulun oppilaita. Erikoista juhlissa oli se, että juhlan aikana paikallisten opettajien muodostama kuoro esitti minulle vepsäläisiä lauluja – muun muassa lühüdpajoja – eräässä luokkahuoneessa. En ymmärtänyt, miksi opettajat eivät esittäneet näitä lauluja varsinaisen juhlan aikana ja miksi he esittivät vepsänkieliset laulut piilossa muilta.²⁶ On mahdollista, että opettajien ylläpitämä vepsänkielinen harrastustoiminta ei heidän omasta mielestään olisi ollut sopivaa kylän julkiseen juhlaan.

Kuten Kallio toteaa väitöskirjassaan, kenttämatojen matkakertomukset, muistelmat ja tutkimukset tuottavat tallennetusta kulttuurista kokonaisvaltaisen kuvan vasta rinnakkain aseteltuna.²⁷ Tarkoitukseni on myös tässä artikkelissani tarkastella tutkimusaihetta eli besedoja ja niihin viittaavia lauluja erilaisten matkakertomusten ja niihin liittyvien aineistojen kautta. Mikä on mahdollisesti ollut lauluissa mainittujen besedojen yhteys vepsäläisiin omakielisiin lühüdpajoihin? Millaisia vepsäläiset besedat ovat olleet? Miten niitä on tuotu esiin lauluissa? Tarkastelen aluksi yleisesti besedan käsitettä, minkä jälkeen käsittelen sitä, mitä besedoista on kerrottu sekä miten besedat esiintyvät lauluissa. Seuraavaksi tarkastelen, mitä muut tutkijat ovat kirjoittaneet aiheesta. Lopuksi hahmottelen besedojen vaikutusta vepsäläiseen omakieliseen musiikkiperinteeseen. Tarkasteluni lähtökohtana on ensin selvittää, mitä vepsäläisten perinteeseen kuuluu. Tämän jälkeen heidän perinnettään voidaan verrata sukulaiskansojen perinteisiin. Samanlaista lähestymistapaa on käyttänyt myös Kristi Salve.²⁸ Tämä Salvelta lainaamani ajatus toimi myös väitöskirjani ydinajatuksena.

24 Eerola 2012, 85–95.

25 Eerola 2012, 93.

26 Eerola 2012, 92–93.

27 Kallio 2013, 50.

28 Salve 2005, 103.

Besed

Nina Zaitsevan & Irma Mullosen kirjoittaman venäjä-vepsä-sanakirjan mukaan besedan perusmuoto on vepsän kielessä *besed* ja monikkomuoto *besedoid*.²⁹ *Besed*-sanan venäjänkieliseksi vastineeksi on sanakirjassa esitetty *razgavor* [разговор] ja *beseda* [беседа]. *Razgavor*-sanan suomenkielinen vastine on venäjä-suomi-sanakirjan mukaan keskustelu, juttelu tai vilkas keskustelu. Besedan suomenkielinen vastine on sanakirjan mukaan keskustelu, pakina tai keskustelutilaisuus.

Vepsäläisten käyttämä *besed* on mitä todennäköisimmin venäläinen lainasana. Siitä, onko vepsäläisillä ollut aikaisemmin kielessään omaa vastinetta besedalle, ei ole tarkempaa tietoa. Lähin vastine, joka löytyy muun muassa Vepsän verkkosanasto-sivustolta on *adivotazhe* tai *adivoitas* – vierailta sukulaisissa.³⁰ Sana on muodostettu vierasta tarkoittavan *adiv*, *adivod*-sanan pohjalta. Toinen lähes samaa asiaa tarkoittava sana on *lodu*, joka löytyy muun muassa vuoden 1995³¹ ja uudemmassa vuonna 2007³² julkaistuista sanakirjoista. *Lodu*-sanan venäjänkieliseksi vastineiksi on merkitty *razgavor* ja *beseda*. Lisähuomiona mainitaan *vstupit v besedu* [вступить в беседу], joka vapaasti suomennettuna tarkoittaa ”liittyä keskusteluun”. *Lodu*-sanaa ei esiinny lainkaan esimerkiksi Vepsän verkkosanastossa.³³ Karjalan kielessä besedasta, illanistujaisista on erilaisia versioita, kuten *pessota*, *pessouta*, *besodu* ja myös *bessoda*. Asiasta löytyy tietoa muun muassa karjalan kielen verkkosanakirjasta.³⁴

Tässä yhteydessä on syytä mainita, että Vepsän verkkosanaston sanat perustuvat Lauri Kettusen kielennäyteaineistoon, joka ei tietääkseni kata kaikkia sanoja. Lisäksi, kuten verkkosanaston etusivulla mainitaan, Kettusen kenttämuistiinpanoihin perustuva sanasto on siirretty sellaisenaan sähköiseksi tietokannaksi. Vepsän kirjakieli kehittyi vuosia aineiston keruun jälkeen. Tästä syystä on luonnollista, että esimerkiksi joidenkin verkkosanaston sanojen kirjoitusasu ei vastaa nykyisiä vepsän kielen käytäntöjä. Monista vepsäläisistä sanoista on useita erilaisia kirjoitusasuja myös varhaisten kerääjien aineistoissa. Kuten Vepsän verkkosanaston toimittaja Ulriikka Puura toteaa, on erityisesti konsonanttien š, ž ja č merkintä vanhoissa teksteissä kirjavaa.³⁵ En ole tässä artikkelissani yhtenäistänyt kirjoitusasuja, vaan olen käyttänyt alkuperäisissä lähteissä olevia merkintätapoja. Nykyvepsässä siis *adivotazhe* kirjoitetaan *adivotaže*.³⁶

Vepsän verkkosanaston mukaan besedasta esiintyy vepsäksi erilaisia muotoja, jotka

29 Zaitseva & Mullonen 1995, 16.

30 Vepsän verkkosanasto 2017.

31 Zaitseva & Mullonen 1995, 58.

32 Zaitseva & Mullonen 2007, 37.

33 Vepsän verkkosanasto 2017.

34 Karjalan kielen sanakirja.

35 Puura 2007, 9.

36 Grünthal 2015.

todennäköisesti johtuvat murre-eroista.³⁷ Näitä ovat muun muassa: *besedaл*, *besedau* ja *besedale*. Kyläilijä tai vieras on vepsäksi *besednik* ja monikossa *besednikad*.³⁸ Näitä murre sanoja ei esiinny lainkaan aiemmin mainituissa Zaitsevan & Mullosen toimittamissa sanakirjoissa.

Besed-sanan osalta on kiinnostavaa, että sen merkitys illanistujaisina tai illatsuina jää sanakirjoissa mainitsematta. Johtuuko tämä siitä, että kirjoissa on ollut rajallinen määrä käytössä informaatiota aina sanaa kohden vai siitä, että sanan merkitys on muuttunut aikojen kuluessa? Asian selvittäminen on työn alla.

Voidaan kuitenkin olettaa, että besedoilla on tarkoitettu nuorten illanistujaisia, mitä tulen käsittelemään myöhemmin tässä artikkelissa. Illanistujaisia ja varsinkin nuorten illanistujaisia on yleisesti ottaen tutkittu melko vähän. Hankalan asiasta tekee se, että illanistujaisien, kuten besedojen nimitykset ovat vaihdelleet alueellisesti paljon ja niistä on saatettu käyttää monenlaisia nimityksiä. Esimerkiksi Matti Sarmela mainitsee teoksessaan *Suomen perinneatlas: Suomen kansakulttuurin kartasto* useita illanistujaisiin liittyviä käsitteitä, kuten *käsityökisat*, *kökkö*, *köpelöt*, *öhkä* ja *yötsyt*.³⁹ Yhteistä illanistujaisille on ollut se, että ne ovat olleet maaseudun työläisnuorten tapa viettää vapaa-aikaa.⁴⁰

Beseda juhlaperinteenä

Karkeasti yleistäen voidaan sanoa, että Venäjällä ja Venäjällä asuvien kansojen keskuudessa praasniekalla, venäjäksi *praznik* [празник], tarkoitetaan juhlia. Nämä juhlaperinteet voidaan jakaa vuotuis- eli kalendaarisiin ja uskonnollisiin juhliin, joita yhdistää tietty ajankohta, jolloin juhlia vietetään. Vastaavasti beseda-perinne kuuluu juhliin, joita ei välttämättä ole sidottu tiettyyn ajankohtaan tai uskonnolliseen perinteeseen. Vaikka besedojen vieton ajankohtaa ei ole tarkasti määrätty, on niitä ennen vietetty yleensä syyskuusta lähtien aina kevään tuloon asti, kunnes maanviljelystyöt alkoivat. Kesällä niitä ei tiettävästi ole pidetty.

Vepsäläisten besedoista on kirjoitettu varsin vähän. Juhlaperinteisiin liittyvä tutkimus on yleensä keskittynyt lähinnä vuotuisjuhlien ja uskonnollisten juhlien tarkasteluun. Näihin on perehtynyt erityisesti Irina Vinokurova.⁴¹ Huomioitavaa on, että *Vepsäläiset tutuiksi* -kirjassa Vinokurova esittelee artikkelissaan vepsäläisten juhlia, mutta ei mainitse kertaakaan besedoita tai nuorten omia juhlia.⁴²

37 Vepsän verkkosanasto 2017.

38 Vepsän verkkosanasto 2017.

39 Sarmela 2007, 257.

40 Eerola 2020, 179–205.

41 Vinokurova 1998, 2005.

42 Vinokurova 1994, 129–143.

Vuonna 1951 julkaistussa E. A. Tunkelon toimittamassa *Näytteitä äänis- ja keskivepsän murteista* -julkaisussa, jonka aineisto perustuu E. N. Setälän ja J. H. Kalan vuonna 1888–1889 tallentamiin vepsänkielen näytteisiin, on kuvaus besedojen vietosta.⁴³ Se perustuu haastatteluun, jossa kuvataan besedojen viettoa Šimjärvellä, kylässä, jonka Neuvostoliitto lakkautti toisen maailmansodan jälkeen. Haastattelun mukaan besedat ovat olleet nuorten naisten ja miesten, tyttöjen ja poikien, illanviettojuhlia. Niiden yhtenä tarkoituksena on ollut oman elämänkumppanin löytäminen. On tietenkin muistettava, että kyseessä on tiettyyn tilanteeseen liittyvä muistiinpano, eikä sen luotettavuutta pysty enää todistamaan. Toisaalta muiden tutkimusten, joita käyn myöhemmin läpi, kuvaukset antavat samansuuntaisen käsityksen besedojen vietosta.

E. N. Setälän vepsänkielen näyteaineistossa oleva vepsänkielinen kuvaus nuorten illanvietosta on usean sivun mittainen, joten käyn siitä läpi vain pääkohdat.⁴⁴ *Besedale kut kävutas prihäd da devostkad Šimgäres* – ”Kuinka pojat ja tytöt Šimjärvellä illatsuissa käyvät” – kuuluu kokoelman ”tapain kuvauksiin” ja se on käännetty kokonaisuudessaan suomeksi.

Kuvauksen mukaan besedojen järjestäminen on tyttöjen tai nuorten naisten vastuulla: ”Juhlien alkuunpanosta vastaavat tytöt ja myös he maksavat juhlien pitopaikan vuokran jauhoilla, perunoilla tai muulla vastaavilla tavaroilla”. Tytöt huolehtivat myös juhlienaikaisesta ylläpidosta: ”Uunin lämmittää kukin tyttö, joka illatsuihin tulee: tuo halkoja ja päreitä, jotta iltaa istutaan”.⁴⁵

Besedojen järjestämisessä on myös tärkeää, että pirtti, jossa juhlat pidetään, on sellainen, jossa voi tanssia ja laulaa. Toisaalta kaikissa kylissä ei välttämättä ole yhteispirttiä tai sopivaa tilaa.

Tällöin käydään illatsuissa pirteittäin: missä pirtissä on tyttö, [siinä] istutaan eh-too kausi; toiseksi ehtooksi toisen tytön luo, [sitten] taas kolmannen. Mutta kun [kierros]kerta loppuu [s.s. lopetetaan kertaansa], sitten lähdetään toiseen [kierros]kertaan.⁴⁶

Besedan vietto alkaa yleensä iltasyömisen jälkeen: ”Illatsuun tytöt tulevat, [niin pian] kun vain illallinen syödään ja he pukeutuvat. Tullaan, istuudutaan pitkin lavitsoita”.⁴⁷ Kettusen matkakertomuksissa kuvataan myös sitä, kuinka besedoilla on tarjolla syötävää: ”Jo kolmesti ovat ennenkin käyneet minut kutsumassa besedalle (vierailulle) luokseen ja kestinneet tsajulla, piirakoilla ja oluella”.⁴⁸

43 Tunkelo 1951, 327–330.

44 Tunkelo 1951, 327–330.

45 Tunkelo 1951, 327–328.

46 Tunkelo 1951, 328.

47 Tunkelo 1951, 328–329.

48 Kettunen 1945, 290.

Besedoissa on tärkeää se, että ne ovat nuorten oma juttu. Niihin liittyy yhteisesti sovittu yksityisyys: ”Vaikka tytöt mitä tekevät: vaikkapa poikien kanssa istuvat, muutamat yöt makailevat mielitiettyjensä kanssa, ei sanoisi isälle ja äidille, ei päästäisi sitä juoruttavaksi”.⁴⁹ Tytöt hakevat paikkansa tietyn hierarkkisen säännön mukaan, jossa ”paremmat tytöt ja vanhemmat istuutuvat pyhimyksenkuvannurkkiin, vaan huonommat ja nuoremmat istuutuvat alemma oveen päin kehräämään kuosalilla ja alkavat laulaa”. Hyvällä laulutaidolla tai ainakin voimakkaalla äänellä on merkitystä, sillä lauluja lauletaan ”lujalla äänellä, täydellä suulla, sen tähden että nuoret miehet kävelevät kylällä ja kuulisivat, että on illatsut”.⁵⁰

Laulujen sanoissa on seksuaalista viestiä. He ”laulavat, sanovat siinä laulussa, että naisia, nuoret miehet” mutta kuvauksen perusteella ”Laulu on venäjänkieltä”. Miesten tehtävä on hakea naisia tanssimaan ja he ”ottavat joka tyttöä kädestä kiinni ja he pyöriivät ympäri pitkin lattiaa, [ottavat] kaikkia tyttöjä järjestään ja kiittävät naittamisesta”. Kuvauksen perusteella tanssi on katrillia.⁵¹

Myös Lauri Kettunen on matkakertomuksissaan toistuvasti tuonut esiin sitä, miten vepsäläiset viettivät besedoja. Kettusen sävy on yleensä paheksuva.⁵²

Eikä iltaisin tule yhteispiirtissä työskentelystä paljon mitään, sillä tavallisesti on ”besednikoita” pirtti täynnä. Keräytyy neitsykäisiä ja prihoja pirtti täyteen, tytöt värttinät mukana kehräämään ja pojat kujeilemaan. Gaska sallii nuorten ja vanhojenkin ilon. Tulee joukkoon Matvei, pitkäpartainen ukko, ja vändäb garmonjha, soittaa harmonikkaa, sekä Gaskan havaintoa kerratakseni – trobutab jaugau, da barb träsise, polkee jalalla ja parta tärisee. Tällaisista besednikoista ja tanssitilaisuuksista minulle ei ole muuta kuin kiusaa.

Kuten kirjoituksesta käy ilmi, besedoilla on nuoria naisia (neitsykäisiä) ja miehiä (prihoja). Tytöt kehräävät ja tekevät töitä. He ovat näennäisesti passiivisia osallistujia, kun taas poikien rooli on olla näkyvästi aktiivinen. Kettunen mainitsee tanssitilaisuuden, mutta hän ei välttämättä ole tietoinen tai kiinnostunut koko juhlista. Tämäkin tulee esiin hänen kirjoituksestaan, sillä hänelle juhlista on vain kiusaa. Ehkä häntä harmittaa, että besedoja tyypillisesti vietettiin yhteistiloissa, joihin Kettunen joutui usein tyytymään kenttämatojensa aikana. Kettusen työskentelyrauha katkeaa toistuvasti besedojen takia. Usein syynä on meteli ja alkoholin käyttö. Myös miesten karkeat tavat ja tupakan-savu häiritsevät: ”Illan pimettyä tulevat miehet tupakoimaan ja syljeskelemään, ja sitten myöhään iltasella taas naiset kehruuvehkeineen”.⁵³ Paheksuntaa herättää myös se, että

49 Tunkelo 1951, 328.

50 Tunkelo 1951, 329.

51 Tunkelo 1951, 329.

52 Kettunen 1945, 292.

53 Kettunen 1945, 363.

joskus nuorten kirkossakäyntikin jää väliin besedoiden takia: ”Illalla tuli (pirttiin) kuitenkin kovaäänisiä häplättäjiä besednikoita – eiväthän ne kirkkoon tule”.⁵⁴

Besedat lauluissa

Lühudpajoissa besedat ovat suosittu aihe. Lauluissa voidaan tuoda esiin esimerkiksi sitä, kuinka juhliin ei haluta mennä, koska oma sulho ei ole siellä.

*En mänä mä besedale, ile parad zelonast,
ile siga minun melhišt, eba mittšed besedat.*⁵⁵ (Noidal)

En mene minä vierailulle, ei ole vihreää pukua. Ei ole siellä minun mielitiettyäni, eivät ole minkäänlaiset vierailut.

Tyttö on saattanut mennä juhliin ja odottanut omaa sulhoaan, mutta hän ei ole tullut paikalle:

*Kaig daugaižet kulutihe besedaiše kävudes.
Kaik silmäižed zabolih, maksaižen varastades.*⁵⁶ (Rozme)

Jalat lopen kuluivat, illanistujaisissa käydessäni.
Silmii lopen alkoi kivittää armasta odottaessani.

Joskus besedojen tunnelmaa voidaan kuvata negaation kautta. Tämä laulu sopii nuoremmille tytöille.

*Om pöudeizes äi tsvetiid, da ei sa milei sada(ze).
Om besedas äi prihid, da ei sa milei sadaze.*⁵⁷ (Rozme)

On pellossa paljon kukkia, enkä voi minä niitä saada.
On illanistujaisissa paljon poikia, enkä voi minä heitä saada omakseni.

Besedoille ei aina voi mennä ilman lupaa. Seuraavassa laulussa omalta äidiltä pyydetään lupaa päästä besedalle:

*Pästa mama besedale, anda va'lentsud kenkta, da.
Jesli mä rištas en tule, ogota keda-nibud!*⁵⁸ (Tsaigl)

54 Kettunen 1945, 379.

55 Kettunen ja Siro 1935, 140.

56 Sovijärvi ja Peltola 1982, 118–119.

57 Sovijärvi ja Peltola 1982, 118–119.

58 Väisänen 1916 no. 88.

Päästä äiti vierailulle, anna huopikkaat jalkaan.
Jos minä en pitkään aikaan tule, lähetä joku minua hakemaan.
(Käännös Jari Eerola)

Beseda-perinteen taustaa muualla

Beseda-perinne on ollut hyvin yleinen erityisesti Venäjän maaseutualueilla, kuten luoteis-Venäjällä, johon voidaan lukea esimerkiksi Vologdan alue. Tšistovin mukaan talvisia illatsuja (*besedy, posidki*) alettiin pitää Pohjois-Venäjän alueilla jo lokakuun alkupäivistä.⁵⁹ Nuoriso kokoontui yhteen kisaamaan ja laulamaan sekä suorittamaan erilaisia menoja. Tytöt tekivät yleensä samalla kehruu- ja kirjomistöitä, minkä takia illatsuja kutsuttiin myös kehruuiltamiksi (*prjadimye besedy*).

Laura J. Olson ja Svetlana Adonyeva ovat tutkineet vuosien 1983–2010 aikana Venäjän maaseutualueiden naisten elämää.⁶⁰ Heiltä löytyy samantapainen organisoitu juhla-perinne kuin vepsäläisiltä. Yhteistä Setälän ja Postin tallentamaan kuvaukseen on muun muassa se, että besedojen järjestämisestä vastaavat vanhemmat tytöt, ja he vuokraavat talon sekä maksavat vuokran ruoalla. Juhlien pääasiallisena tarkoituksena on, että tytöt tapaavat poikia. Juhlissa myös lauletaan humoristisia lauluja, kuten tšastuškoja. Olsonin ja Adonyevan tutkimuksen mukaan tyttöjen ja poikien oletettiin myös ryhmäytyvän ja sosiaalistuvan besedoilla. Besedat nähtiin venäläisessä kulttuurissa yleensä hyvänä asiana.⁶¹

Olsonin ja Adonyevan mukaan besedojen vietossa on myös tapahtunut muutoksia aikojen kuluessa. Esimerkiksi 1900-luvun alkupuolella (neuvostoaikana) tyttöjen oletettiin olevan valmiita vastaamaan poikien haasteisiin. Tämä ilmeni tšastuška-kisailuna. Aikaisemmin tyttöjen oletettiin olevan pidättyväisiä.⁶²

Nuorten keskenään viettämiä juhlia on ollut muuallakin kuin vain Venäjällä ja vepsäläisillä. Martti Sarmelan mukaan nuorisoryhmien toiminta on ollut samantapaista myös Ruotsin ja Baltian maiden kyläyhteisöissä.⁶³ On myös mahdollista, että nuorten kyläkulttuuria on kulkeutunut Baltian kautta esimerkiksi Etelä-Karjalan alueelle. Sarmelan mukaan illatsut ja erilaiset käsityöjuhlat ovat olleet suosittuja myös Suomessa ja erityisesti Savossa ja Karjalassa.⁶⁴ Itä-Suomessa ja Karjalassa nimitykset assosioituvat iltaan tai yöhön. Savolaisalueilla on käytetty sellaisia nimityksiä kuin *ehkä*, *ehta* (Etelä-Savo, Kannas) tai *öhkä* (Etelä- ja Pohjois-Savo). Karjalassa vastaavasti käsityöjuhlista on käy-

59 Tšistov 1976, 197.

60 Olson & Adonyeva 2012.

61 Olson & Adonyeva 2012, 52–65.

62 Olson & Adonyeva 2012, 52.

63 Sarmela 2007, 250.

64 Sarmela 2007, 256–257.

tetty nimityksiä *öitsit* (Etelä-Karjala ja Laatokan Karjala) ja *yötsyt* (Laatokan Karjala ja Pohjois-Karjala) tai illanistujaiset eli illatsut, jotka erilaisessa murremuodossa on tunnettu kaikkialla sekä Inkerissä että Karjalassa, myös Vienan ja Aunuksen puolella. Inkerin ja Karjalan alueella on myös esiintynyt *beseda*-termin käyttöä ja siihen rinnastettavia sanoja, kuten *pessota*, *pessouta*, *besodu* ja myös *bessoda*.⁶⁵ Tutkimusten mukaan laulut ja kaikenlainen kansanperinne on kuulunut juhlien ohjelmistoon. Vanhoja lauluja laulettiin mutta myös uusia kehitettiin. Juhlissa pojat kertoivat vitsejä ja viihdyttivät tyttöjä.⁶⁶

Besedojen loppuminen

Kuten eri lähteissä on kirjoitettu, levisivät kommunistiset aatteet varsinkin 1930-luvulla eri puolilla Venäjää ja samalla ne muuttuivat radikaalimmiksi etenkin vähemmistöjä, kuten vepsäläisiä, kohtaan.⁶⁷ Esimerkiksi vepsäläisalueilla kommunistiaktivistit hajottivat kirkkoja tai niistä tehtiin kulttuuritaloja. Kulttuuritaloilla ei voinut tuoda vepsäläistä perinnettä esiin, sillä ne olivat valtion hallinnassa. Kyläläisillä ei myöskään ollut niihin omaehtoista pääsyä. Myös suhtautuminen vepsän kieleen muuttui 1930-luvun lopulla, jolloin sen opetus lopetettiin ja kiellettiin kokonaan. Suhtautuminen etnisiin vähemmistöihin huononi Venäjällä entisestään toisen maailmansodan (1939–1944) aikana ja sen jälkeen. Tämän seurauksena monet vepsäläiskylät köyhtyivät ja kaikenlaisten juhlien järjestäminen väheni. Osa kylistä lakkasi kokonaan olemasta tai ne lakkautettiin.

Suomessa illanistujaiset (työjuhlat) loppuivat 1950-luvun jälkeen. Niiden tilalle tulivat ”tanssilavat, joissa soitettiin äänilevyjä tai tanssimusiikista huolehtivat ammattimuusikot”. Musiikista vastaaminen siirtyi keskitetyille ammattikoneistoille ja siitä tuli viihdeteollisuutta.⁶⁸ Kaija Heikkisen mukaan Venäjällä oli sotien jälkeen aika, jolloin ei ollut juhlia, sillä kaikesta oli pulaa.⁶⁹ Kuten Heikkinen toteaa, on kuitenkin vaikea jäljittää juhlien todellista muuttumista.

Beseda ja musiikkiperinne – pohdintaa

Matti Sarmelan mukaan Suomessa illanistujaiset autoivat kansanperinteen säilymisessä.⁷⁰ Vepsäläisten besedat olivat toiminnallisia ja osittain myös luovia nuorten kokoon-tumisia. Niissä kisailtiin laulujen sanoituksilla, joten on myös todennäköistä, että uusia-kin sanoituksia syntyi. Vepsäläiset ja venäläiset ovat olleet vuorovaikutuksessa toistensa kanssa kauan, joten on mahdollista, että vepsäläisillä besedoilla on laulettu myös venä-

65 Karjalan kielen sanakirja.

66 Sarmela 2007, 257–258.

67 Vinokurova 1998, 110; Vinokurova 2005, 84–85; Helanterä & Tynkkynen 2002.

68 Sarmela 2007, 254.

69 Heikkinen 2006.

70 Sarmela 2007, 286.

jänkielisiä lauluja sekä lauluja, joissa kielet ovat saattaneet osittain sekoittua tai kuten Salve asian esittää, mukautua.⁷¹ Toisaalta vepsäläisten paikallisten besedojen loppuminen on mahdollisesti vaikuttanut myös vepsäläisten omakielisen musiikkiperinteen muuttumiseen ja erityisesti juuri musiikkiperinteen venäjänkielistymiseen.

Olsonin ja Adonyevan mukaan vuosina 1930–1980 Venäjän maaseutuyhteisöissä kuoro-toiminta oli naisilla lähes ainoita keinoja tuoda esiin omaa mennyttä historiaa.⁷² Vaikka Neuvostoaikana rakennettiin kulttuuritaloja ylläpitämään ja tukemaan kaikenlaista harrastustoimintaa, kuten kuoroja, niiden toiminnasta vastasi valtion elin. Se ei katsonut suopein silmin muiden kuin venäjänkielisten perinteiden harrastamista. Tästä syystä kuoro-toiminta ei tarjonnut vepsäläisille mahdollisuutta heidän oman perinnesiikkinsä ja historiansa ylläpitämiselle.

Vepsän kielen luonnolliset kieliyhteisöt ovat muuttuneet erityisesti sodan jälkeen kaksikielisiksi, vepsäläis-venäläisiksi. Venäjältä on tullut koulutuksen ja ympäröivän yhteiskunnan kieli, kun taas vepsän käyttöympäristö on kaventunut jatkuvasti.⁷³ Vaikka kuorojen ohjelmistoissa on nykyäänkin jonkin verran vepsänkielistä laulustoa, monet laulut on sovitettu yleisesti vallalla olevan tyylin mukaan, joka ei välttämättä huomioi esimerkiksi sitä, miten vepsäläiset ovat itse laulaneet omakielisiään lauluja. Oman kokemukseni mukaan kuorojen musiikkia ei voi myöskään verrata beseda-perinteen luovaan ja mahdollisesti hetkessä tapahtuvaan improvisatoriseen laulujen muodostamiseen.

Kaija Heikkisen mukaan vepsäläiskylissä nykyään järjestettäville erilaisille juhlille (venäjäksi *praznik*) pyritään saamaan vepsäläinen sävy.⁷⁴ On kuitenkin huomioitava, että Heikkisen kirjoitukset kuvaavat 1990-luvun lopun ajanjaksoa, jolloin Neuvostoliitto oli juuri hajonnut ja vepsäläisten omatoiminen vepsän kielen ja kulttuurin elvyttäminen alkoi.

Tekemieni kenttämatojen perusteella voin sanoa, että paljon on tapahtunut juuri 2010-luvun aikana. Kylät ovat venäläistyneet ja niiden asukasmäärät vähentyneet. Lisäksi useimmat kyläläiset asuvat talvet kaupungeissa ja vepsäläiskylistä on tullut lähinnä kesänviettopaikkoja. Juhlia järjestetään enää vain isoimmissa kylissä. Vepsäläisyys on juhlilla näkyvässä mutta enää vain pienessä roolissa. Viime vuosina on pienemmissä kylissä, esimerkiksi Pontalassa, suljettu kulttuuritaloja ja tämän myötä myös kuoro-toiminta on loppunut. Vepsän kielen käyttö vähenee jatkuvasti ja se on tätä nykyä jo erittäin uhanalainen kieli.

71 Salve 2005, 104.

72 Olson & Adonyeva 2012.

73 Grünthal 2015, 10.

74 Heikkinen 2006, 249.

Arkistoaineisto

SKS KIA Armas Otto Väisäsen arkisto. Vepsäläinen laulukokoelma (sidottu). Kotelo 42.

Kirjallisuus

- Asplund, Anneli 2006. Runolaulusta rekilauluun. *Suomen musiikin historia: Kansanmusiikki*. Toim. Anneli Asplund, Petri Hoppu, Heikki Laitinen, Timo Leisiö, Hannu Saha & Simo Westerholm. Helsinki: WSOY, 108–165.
- Čistov, K. V. (toim.) 1976. *Venäläinen perinnekulttuuri: Neuvostoliiton Pohjois-Euroopan venäläisväestön etnologiaa 1800-luvulta 1900-luvun alkuun*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Eerola, Jari 2012. *Vepsäläiset lühüdpajot. Perusrakenteet, esityskäytännöt ja tyylillinen muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Eerola, Jari 2015. *Vepsäläized lühüdpajoized. Vepsäläisiä lühüdpajoja*. Maailman musiikin keskuksen julkaisuja 16. Helsinki: Maailman musiikin keskus.
- Eerola, Jari 2020. Maaseudun työläisnuorten illatsut ja niiden musiikkiperinne Suomessa ja lähialueilla 1800–1950. *Työväen taide ja kulttuuri muutosvoimana. Kirjoituksia työväen musiikista ja muusta kulttuuritoiminnasta*. Toim. Sajjaleena Rantanen, Susanna Välimäki & Sini Mononen. Helsinki: Tutkimusyhdistys Suoni ry & Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 179–205.
- Fornäs, Johan 1998. *Kulttuuriteoria*. Tampere: Vastapaino.
- Grünthal, Riho 2015. *Vepsän kielioppi. Apuneuvoja suomalais-ugrialaisten kielten opintoja varten XVII*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Heikkinen, Kaija 2006. *Metsänpelko ja tietäjänaiset – Vepsäläisnaisten uskonto Venäjällä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heikkinen, Kaija & Mullonen, Irma 1994. (toim.) *Vepsäläiset - Vepsäläiset tutuksi – Kirjoituksia vepsäläisten kulttuurista*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Helanterä, Antti & Tynkkynen, Veli-Pekka 2002. *Maantieteelle Venäjä ei voi mitään*. Helsinki: Gummerus.
- Hämäläinen Niina & Karhu Hanna 2021. Riimillisen laulun asema pitkällä 1800-luvulla. *Historiallinen Aikakauskirja*, 119(3), 288–301.
- Kallio, Kati 2013. *Laulamisen tapoja. Esitysareena, rekisteri ja paikallinen laji länsi-inkeriläisessä kalevalamittaisessa runossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Karjalan kielen sanakirja. Kotimaisten kielten keskus. <http://kaino.kotus.fi/kks> (luettu 7.12.2020)
- Kettunen, Lauri 1945. *Tieteen matkamiehenä – Kaksitoista ensimmäistä retkeä 1907–1918*. Porvoo: WSOY.
- Kettunen, Lauri & Siro, Paavo 1935. *Näytteitä vepsän murteista*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lapin, Viktor 1977. Ruskaja pesnja u vepsov [Русская песня у вепсов]. *Sooime-ugri rahvaste muusikapärändist*. Toim. Ingrid Rüütel. Tallinn: Kirjastus Eesti raamat, 183–211.
- Lapin, Viktor 1989. Vepsäläinen melostroofi. *Punalippu* 10/1989. Karjalan Tasavallan kansallisuuspolitiikan komitean, Inkerin liiton, Karjalan Rahvahan liiton ja Vepsän kulttuuriseuran kulttuurilehti. Petroskoi: Periodika, 134–136.
- Lapin, Viktor 1999. Istoritšeskaja problematika russkogo muzykalnogo folklorä [Историческая проблематика русского музыкального фольклора]. Pietari.
- Niiranen, Elina 2013. *Maria Feodorovan laulupolut. Vienankarjalaisen laulajan repertuaari musiikkisukupolven rakentajana*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Puura, Ulriikka 2007. *Vepsän kielen monentaaniset ja frekventaaviset verbijohdokset. Johdoksen rakenteen, merkityksen ja käytön tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, Suomalais-ugrilainen laitos.
- Olson, Laura & Adonyeva, Svetlana 2012. *The Worlds of Russian Village Women. Tradition, Transgression*,

- Compromise*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Salve, Kristi 2005. Vepsäläisestä folkloresta. *Vepsä – Maa kansa, kulttuuri*. Toim. Lassi Saessalo. Tampere: Tampereen museot & Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 86–118.
- Saessalo, Lassi 2005. Vepsäläisestä kulttuurista, totta ja tarua. *Vepsä – Maa kansa, kulttuuri*. Toim. Lassi Saessalo. Tampere: Tampereen museot & Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–24.
- Sarmela, Martti 2007. *Suomen perinneatlas: Suomen kansankulttuurin kartasto 2 = Atlas of Finnish ethnic culture 2: folklore* (3. uusittu painos). Helsinki: Martti Sarmela.
- Sovijärvi, Antti & Peltola, Reino 1982. Äänisvepsän näytteitä. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Tunkelo, Eemil Aukusti 1951. *Näytteitä äänis- ja keskivepsän murteista*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Vepsän verkkosanasto 2017. <http://kaino.kotus.fi/sanat/vepsa/>. (luettu 24.2.2017).
- Vinokurova, Irina 1994. Pienen kansan suuret juhlat. *Vepsäläiset tutuiksi. Kirjoituksia vepsäläisten kulttuurista*. Toim. Kaija Heikkinen & Irma Mullonen. Joensuu: Joensuun yliopisto, 129–144.
- Vinokurova, Irina 1998. Äänisvepsäläisten kirkkopyhät: perinteet ja nykyaika. *Ison karhun jälkeläiset - perinne ja etninen identiteetti yhteiskunnallisessa murroksessa*. Toim. Pekka Hakamies. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 99–118.
- Vinokurova, Irina 2005. Vepsäläisten vuotuisjuhlista ja rituaaleista. *Vepsä – Maa kansa, kulttuuri*. Toim. Lassi Saessalo. Tampere: Tampereen museot & Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 74–85.
- Zaitseva, Nina & Mullonen, Maria 1995. *Vepsä-venäläine, venä-vepsläine vajehnik*. Petroskoi: Karelija.
- Zaitseva, Nina & Mullonen, Maria 2007. *Uz venä-vepsläine vajehnik*. Petroskoi: Periodika.